

Zagraniczni wykładowcy pracujący w szkołach brackich w XVI-XVIII wieku na terenie Rzeczypospolitej

Marcin Mironowicz

Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Polska

ORCID: 0000-0001-6514-779X

marcin.mironowicz5@gmail.com

Mironowicz M., *Foreign lecturers working in brotherhood schools in 16th–18th century in Polish-Lithuanian Commonwealth*, *Elpis*, 24 2022: 51-55.

Abstract: The article represents a catalog of Orthodox brotherhood school lectures. Among the lecturers from brotherhood schools was a big group consisting of Greek sages. The most famous among them was egzarh Kirill Lukaris, Dionisios Rallu – Kizikos metropolitan, Nicephor Parashes Kantakuzen – the envoy of the Constantinople patriarch, Emmanuel Achileos – religious polemist, the monk Teofanis, Eustachy Nathanael who came from Crete and Emmanuel Moschopoulos and Paisius Ligardis – orthodox metropolitan of Gaza.

Streszczenie: Artykuł ukazuje katalog prawosławnych nauczycieli szkół brackich. Wśród wykładowców szkół brackich dużą grupę stanowili uczeni Grecy. Najbardziej znani to egzarha Cyryl Lukarys, Dionizy Rallu – metropolita Kizikos, Nicefor Parashes Kantakuzen – wysłannik patriarchy konstantynopolińskiego, Emmanuel Achileos – polemista religijny, mnich Teofanis, Eustachy Nathanael pochodzący z Krety i Emmanuel Moschopoulos oraz Paisjusz Ligardis – prawosławny metropolita Gazy.

Keywords: Orthodoxy, education, teachers

Słowa kluczowe: prawosławie, edukacja, nauczyciele

Wykładowcy szkół brackich byli znani z imienia i nazwiska jedynie w głównych placówkach oświatowych. Nie zawsze mamy informacje co do miejsca ich pochodzenia i uzyskanej edukacji. Najwięcej informacji o nauczycielach posiadamy ze szkół brackich z Wilna, Lwowa, Kijowa, Mohylewa, Mińska, Połocka czy Słucka. Wśród wykładowców szkół brackich dużą grupę stanowili uczeni zagraniczni, zwłaszcza Grecy: egzarha Cyryl Lukarys, Dionizy Rallu – metropolita Kizikos, Nicefor Parashes Kantakuzen – wysłannik patriarchy konstantynopolińskiego, Emmanuel Achileos – polemista religijny, mnich Teofanis, Eustachy Nathanael pochodzący z Krety i Emmanuel Moschopoulos oraz Paisjusz Ligardis – prawosławny metropolita Gazy. Wszyscy zagraniczni didaskalowie posiadali doskonałe wykształcenie i praktykę dydaktyczną. Dobre wykształcenie zagranicznych nauczycieli zatrudnionych w szkołach brackich, ich moralność i zdolności były podstawowymi czynnikami określającymi jakość całej kadry pedagogicznej. Nic też dziwnego, że starszyzna bractwa przyjmowała do pracy znanych zagranicznych wykładowców. Z uwagi na ich rolę w procesie edukacyjnym szkół brackich wartym jest krótkie przedstawienie sylwetek najwybitniejszych zagranicznych nauczycieli.

Achileos Emmanuel, polemista religijny, profesor Kolegium św. Atanazego w Rzymie. W latach dziewięćdziesiątych XVI wieku prowadził w Ostrogu wykłady z greki i teologii. W 1595 r. Achileos prowadził korespondencję z Cyrylem Lukarysem, którego na prośbę księcia

Ostrogskiego zaprosił do pracy w Akademii (Micko, 1988, s. 82). Emmanuel Achileos prowadził w 1596 roku wykłady w brackiej szkole w Brześciu (Mironowicz, 2019, s. 417-418).

Elassoński Arseniusz, arcybiskup Elasonu (1550-1626). W latach 1586-1588 przebywał w szkole brackiej we Lwowie i towarzyszył patriarsze Jeremiaszowi II w podróży do Moskwy, gdzie pozostał na stałe. Potwierdzony jest pobyt hierarchy w 1588 r. w Brześciu, a w 1589 roku w Wilnie (Kuczara, 2012, s. 118-161; Mironowicz, 2019, s. 419). Tam prowadził krótko zajęcia w szkołach brackich.

Kantakuzen Nicefor Parashes, protosyngiel i egzarha patriarchy konstantynopolińskiego (1537-1599). Przybył do Rzeczypospolitej jako wysłannik patriarchy. Protosyngiel Nicefor nauczał w Ostrogu od maja 1596 r. do początku następnego roku. Krótko na jesieni 1596 roku prowadził wykłady w brackiej szkole w Brześciu. Na sejmie w Warszawie został aresztowany i osadzony w więzieniu w Malborku, gdzie zmarł w 1599 r. (Kempa, 1997, s. 147, 150-155; Kempa, 2006, s. 71; Kuczara, 2012, s. 157-197). Nicefor był uważany za jednego z najwybitniejszych ówczesnych teologów prawosławnych.

Ligardis Paisjusz (1610-1678), prawosławny metropolita Gazy. Urodził się na wyspie Chios. Początkowo nazywał się Pantoleon. Wykształcenie otrzymał w Kolegium Greckim św. Atanazego w Rzymie, które ukończył w 1635 roku ze stopniem doktora teologii i filozofii. W czasie pobytu w Kolegium Greckim w Rzymie stał się katolikiem

(Satas, 1868, s. 814-816). W 1646 roku wyruszył do Wołoszczyzny do Tirgoviste, założył akademię i tam nauczał języka greckiego i łaciny oraz trivium (Podskalsky, 1988, s. 253). Tam również przygotowywał wydanie w języku rumuńskim *Księgi Kormczej*.

W 1651 roku zdecydował się towarzyszyć podróżującemu patriarche jerozolimskiemu Paisjuszowi i udał się do Palestyny. Tam przyjął postrzyżyny mniszę przyjmując imię Paisjusz. W Palestynie nastąpił jego powrót do prawosławia, został wówczas wyświęcony przez patriarchę jerozolimskiego Paisjusza na metropolitę Gazy (Podskalsky, 1988, s. 253). Wysłał nawet dwa pisma do Rzymu, w których odrzucał prymat papieża (*De prymatu papae*) oraz *filioque* (*De processione Spiritus S. ex patre*) (Satas, 1868, s. 817). W 1655 roku napisał: *Chrismologion Konstantynopola, Nowego Rzymu*, w który stanowił pierwszy zbiór wizji i prorocत्व Greków dotyczących zdobycia Konstantynopola przez Turków.

W 1656 roku powrócił do Wołoszczyzny, gdzie zajmował się działalnością polemiczną skierowaną przeciwko protestantom. W 1657 roku został wybrany na patriarchę aleksandryjskiego (por. Palmer, 2010). W 1657 roku patriarcha moskiewski Nikon zaprosił Ligardisa do Moskwy w celu sprawdzenia kanoniczności ksiąg liturgicznych. Z nieznanych powodów metropolita Gazy nie wyjechał od razu do Moskwy. W latach 1660-1662 grecki metropolita Gazy Paisjusz Ligaridis przebywał w Słucku (Mironowicz, 2007, s. 94), gdzie spełniał posługi duszpasterskie (Papkow, 1900, s. 261). W szkole brackiej w Słucku hierarcha nauczał greki.

Ligaridis dopiero w 1662 roku przybył do Moskwy, kiedy patriarcha Nikon znajdował się w niełasce u cara Michała Fiodorowicza (Podskalsky, 1988, s. 255). Brał udział w soborze, na którym osądzono reformy patriarchy Nikona, służąc tam jako tłumacz patriarchów wschodnich. W czasie trwania soboru poznał się z Symeonem Połockim, który z kolei był jego tłumaczem z języka łacińskiego. Zmarł w Kijowie. Pochowano go w monasterze brackim.

Lukarys Cyryl, urodził się 13 listopada 1572 roku w miejscowości Chania na Krecie (Gunnar, 1968, s. 30). Na chrzcie Lukarys otrzymał imię Konstantyn. Jego ojciec prawdopodobnie był kapłanem (Kirilos Lukaris). Na początku naukę pobierał u nauczyciela Melecjusza Wlasta. Później dzięki mecenatowi swego wujka mógł dalej studiować w Wenecji u boku znanego greckiego nauczyciela Maksyma Margunio, który nauczył Lukarysa języka greckiego, łaciny, włoskiego i teologii (Gunnar, 1968, s. 31). Po pobycie Wenecji w 1588 roku musiał powrócić do Grecji z powodu kłopotów finansowych, w których znalazła się jego rodzina. W 1589 ponownie przybył do Włoch, rozpoczynając studia w Padwie, gdzie uczęszczał na zajęcia filozofii i teologii u boku Pawła Sarpiego oraz Cezarego Kremeni (Kirilos Lukaris Konstantinupolis). Później odbył podróże do Genewy, Niderlandów i Rzeszy. Po ukończeniu studiów w Europie Zachodniej w 1592 roku wrócił na Kretę, gdzie przyjął postrzyżyny mniszę w monasterze Angarafu (Kirilos Lukaris). Lukarys nie pozostał długo na Krecie, gdyż już w 1593 roku Melecjusz Pigas wezwał go

do Egiptu, gdzie wyświęcił go na diakona i kapłana i nadał mu tytuł protosyngla patriarchy Aleksandrii. Na decyzję patriarchy o nadaniu wysokiego tytułu kościelnego Lukarysowi mógł wpłynąć fakt pokrewieństwa między nimi.

W 1593 roku Melecjusz Pigas wysłał Lukarysa do Rzeczypospolitej, aby zapobiegł zawarciu przez prawosławny ruski episkopat unii kościelnej z Rzymem. W 1595 roku Pigas jako locum tenens tronu patriarchego w Konstantynopolu wysłał ponownie Lukarysa do Rzeczypospolitej z szerokimi pełnomocnictwami patriarchalnymi z tytułem egzarchy i wielkiego archimandryty (Kirilos Lukaris). Pigas zlecił Lukarysowi, aby w drodze do Rzeczypospolitej zatrzymał się na Krecie i wyspie Chios w celu przeciwdziałania propagandzie jezuitów.

Źródłem do poznania okresu pobytu Cyryla Lukarysa w wileńskiej szkole brackiej jest *Диалог Православных христиан с Блаженнейшим и Преосвященнейшим Папой и Патриархом Александрийским – господином Мелетием на важную пользу* napisany przez różniejszego patriarchę Melecjusza Pigasa (Legrant, 1888, s. 218). *Диалог* stanowi formę rozmowy starca z młodzieńcem. Utwór był napisany przez Melecjusza Pigasa jeszcze przed 1593 rokiem. W tym roku manuskrypt trafił do członka bractwa lwowskiego Konstantego Korniakta, który następnie przekazał go do Wilna. Rękopis został wydany drukiem w 1596 roku wraz z krótką biografią autora utworu z dedykacją nieznanemu bliżej Ioannowi, którego uznano za „Славнейшего и величайшего архонта – господина Иоанна, воистину великого” (Harlampovič, 1898, s. 286). W tej dedykacji znajdują się dwie cenne informacje. Wydawcy *Диалога* nazywają siebie studentami wileńskiej brackiej akademii: „Усердная братия в честь Святой и Единосущной, и Животворящей, и нераздельной Троицы, Виленской братской академии” (Harlampovič, 1898, s. 287). Był to jedyny przypadek, kiedy szkołę bracką nazwano w źródłach akademią. Druga informacja potwierdza, że Cyryl Lukarys, późniejszy patriarcha aleksandryjski i konstantynopolitański (Pantschovski, 1971, s. 84) był rektorem wileńskiej szkoły brackiej (Zilitinkevič, 1883, s. 300-302; Harlampovič, 1898, s. 166). Mógł otrzymać tę funkcję dopiero w 1594 roku, kiedy patriarcha Melecjusz Pigas wysłał go jako swego egzarchę do Rzeczypospolitej, dał błogosławieństwo, by został rektorem i profesorem języka greckiego w wileńskiej szkole brackiej (Palauzov, 1857, s. 58; Borkowski, 2014, s. 187-225; Kuczara, 2012, s. 103-105, 165-166). Wynika z tego, że rektorem wileńskiej szkoły brackiej był Cyryl Lukarys od marca 1595 roku, kiedy został archimandrytą wileńskiego monasteru św. Trójcy. Grek pozostał w Wilnie do końca 1596 roku. Jego wyjazd zbiegł się w czasie z zawarciem unii brzeskiej, której był zdecydowanym przeciwnikiem.

W 1601 roku Lukarys przebywał w Mołdawii i Wołoszczyźnie, gdzie na soborze w Jassach przeszkodził w zawarciu unii z Kościołem katolickim. W Jassach Lukarys również otrzymał list patriarchy Pigasa wzywający go do Egiptu. Od 1594 roku Melecjusz Pigas przygotowywał Cyryla Lukarysa do objęcia tronu patriarchatu w Aleksandrii. W 1601 roku po śmierci swojego wujka Lukarys został

patriarchą aleksandryjskim w wieku 29 lat. Od tej pory Lukarys utrzymywał kontakty z posłami Niderlandów w Konstantynopolu oraz z angielskimi teologami. Przeniósł siedzibę patriarchatu z Aleksandrii do Kairu i stąd rozpoczął walkę polemiczną skierowaną przeciwko Kościołowi katolickiemu. Jednym z pierwszych działań Lukarysa było potępienie przez sobór katolików, którzy podburzali monofizycznych Koptów, aby zniszczyli prawosławny patriarchat w Aleksandrii. W 1605 roku wyruszył na Cypr w celu zapobieżenia wewnętrznemu kryzysowi Cerkwi na Cyprze (Papadopoulos, 1898, s. 81-83). W 1608 roku odwiedził Jerozolimę, gdzie uczestniczył w wyświęceniu Teofanesa III na patriarchę jerozolimskiego (Papadopoulos, 1898, s. 81-83). Lukarys zarządził odbudowę zniszczonych świątyń jerozolimskich. W tym celu duchowni zwrócili się do wiernych z kwestą, którą jednak nie przyniosła spodziewanych efektów (Papadopoulos, 1898, s. 97-98). Lukarys jako patriarcha aleksandryjski starał się otworzyć nowe świątynie oraz pozbyć się długów finansowych (Papadopoulos, 1898, s. 83). Hieracha w celu obrony kanonów cerkiewnych działał przeciwko samozwańczemu biskupowi Laurentjuszowi Sineu (Papadopoulos, 1898, s. 98-99).

Jesienią 1608 roku Lukarys napisał pismo do Pawła V. Patriarcha w piśmie do papieża miał napisać, że życzy sobie, aby mógł umrzeć pod obediencją papieską. Jednakże w liście nie uznawał zwierzchnictwa papieża, ani postanowień unijnego soboru z Ferrary-Florencji (Papadopoulos, 1898, s. 99). Zjednoczenia Kościołów nie pojmował jak papieństwo. Napisanie listu i pokazanie uległości Lukarysa należy oceniać jako próbę zapobiegania zbrojnej interwencji katolików na wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego, zamieszkałego w znacznej części przez chrześcijan Kościoła prawosławnego i monofizycznego (Gunnar, 1968, s. 34-35).

W 1612 roku, jako patriarcha aleksandryjski, przez 21 dni sprawował funkcję protosynkla tronu patriarchalnego w Konstantynopolu (Gunnar, 1968, s. 43). Okres zarządu patriarchatem ekumenicznym przez Lukarysa nie trwał długo z powodu wyboru prokatolickiego patriarchy Tymoteusza II. Lukarys schronił się na św. Górze Athos, a następnie w Siedmiogrodzie, gdzie przebywał cztery lata.

Lukarys napisał dwie prace. Pierwsza była wymierzona przeciwko prymatowi papieża, a druga ułożona w formie dialogu *Ζηλωτής και Φιλαλήθης* zwracała się przeciwko jezuitom, którzy w tym czasie atakowali Cerkiew prawosławną. W walce z jezuitami Lukarys szukał wsparcia protestantów, z którymi utrzymywał stałe kontakty. Związki z protestantami posłużyły przeciwnikom Lukarysa jako pretekst do oskarżenia go o skłonności do luteranizmu i kalwinizmu. Wskazywano, że patriarcha wysłał do angielskich protestantów swego przyjaciela mnicha Mitrofana Kritopulosa. W 1615 roku Lukarys powrócił do Egiptu, gdzie przebywał do chwili wyboru na patriarchę konstantynopolitańskiego w 1620 roku (Kirilos Lukaris).

Na początku listopada 1620 roku zmarł patriarcha konstantynopolitański Tymoteusz II. 4 listopada 1620 roku patriarchą konstantynopolitańskim został Cyryl Lukarys. W 1623 roku wskutek intryg francuskiego ambasadora Fi-

lipa de Cesy Cyryl Lukarys został pozbawiony godności patriarchy. Ambasador przekupił wielkiego wezyra kwotą w wysokości 40 tys. talarów, aby usunął Lukarysa z godności patriarchalnej poza drogą kanoniczną. Ponadto ambasador zapłacił, aby aresztowano Lukarysa. Został więc on aresztowany i zesłany na wyspę Rodos, a tron patriarchy w Konstantynopolu objął patriarcha prokatolicki Anfimios (Gunnar, 1968, s. 103-104).

Nowy patriarcha wysłał biskupów na Rodos, aby uzyskali kanoniczne zrzeczenie się godności patriarchy przez Lukarysa, lecz patriarcha odmówił. 2 października 1624 roku Lukarys powrócił na tron dzięki poparciu ambasadora Niderlandów Cornellsa Haga oraz Anglii Sir Thomasa Roe. Anfimios został zmuszony do zrzeczenia się godności patriarchy. Duchowni i wierni jedynie w osobie Lukarysa widzieli swego pasterza (Kirilos Lukaris). Ingerencja państw europejskich była jednym ze skutków wojny trzydziestoletniej toczony między katolikami a protestantami. Obie strony konfliktu zabiegały o pozyskanie prawosławnych, a w szczególności patriarchów.

Na początku lutego 1626 roku grono prawosławnych biskupów, wskutek intryg posła francuskiego, oskarżyło Lukarysa o rządy despotyczne w Cerkwi oraz niespłacenie długów u Turków. Lukarys wyszedł z tych oskarżeń obronną ręką. Wy tłumaczył się sułtanowi, że długi odziedziczył po swoim poprzedniku. Synod biskupów opowiedział się po stronie patriarchy i zawiesił w godnościach oskarżających Lukarysa hierarchów (Gunnar, 1968, s. 133). Pomoc patriarchy okazali ambasadorzy państw protestanckich Niderlandów i Anglii. Lukarys schronił się w ambasadzie Niderlandów w Konstantynopolu, a angielski ambasador spróbował wytłumaczyć sułtanowi stanowisko Lukarysa w sprawie długów. Wenecja również poparła Lukarysa, przeznaczając na przekupienie urzędników tureckich tysiąc realów (Gunnar, 1968, s. 134).

Lukarys wysłał do Londynu mnicha Nikodema Metaksasa, aby ten opanował technikę drukarską. Drukarnia została wybudowana w czerwcu 1627 roku w pobliżu angielskiej ambasady. Pierwszą pozycją wydaną przez Lukarysa była suma¹ antyżydowska. Typografia wydawała dzieła antykatolickie. Działalność drukarni wywołała ostrą reakcję ze strony katolików. Jeden z prokatolickich biskupów Jeremiasz Warwarigos przedstawił Kongregacji Rozkrzewienia Wiary plany zamknięcia typografii. Pod wpływem działania Kongregacji Turcy postanowili zamknąć drukarnię (Gunnar, 1968, s. 138). W styczniu 1628 roku groźby i sabotaż spowodowały tymczasowe zaprzestanie działalności drukarni. W 1629 roku Lukarys, wdzięczny protestantom za uratowanie mu życia, wydał *Katechizm* (*Λουκάρειος Ομολογία*) ukazujący podobieństwa dogmatyczne w nauczaniu prawosławnych i kalwinistów (Moschos, 2010, s. 162).

W 1632 roku do Konstantynopola przybył biskup greckiej Werii, Cyryl Kondariusz, który za nadrzędny cel życia wyznaczył sobie pozbycie się patriarchy Cyryla Lukarysa.

¹ Suma – jest całościowym kompendium, podręcznikiem mającym obejmować jakąś całą dziedzinę wiedzy albo całokształt myśli.

Posunął się do oskarżenia patriarchy przed Turkami o przygotowanie i zorganizowanie spisku przeciwko Porcie Otomańskiej. Turcy uwierzyli oszczercy i patriarcha Lukarys został zmuszony do opuszczenia tronu, jednakże wskutek protestów prawosławnych ponownie po siedmiu dniach powrócił do swej godności. Wrogowie Lukarysa nie dali za wygraną i w 1634 zdołali doprowadzić do zesłania patriarchy na wyspę Tenedos. Jednak po miesiącu patriarcha powrócił do Konstantynopola, wskutek pozbawienia tronu jego przeciwnika Atanazego Petallaro.

Jezuici i prokatolicycy duchowni greccy spowodowali ponowne odsunięcie Lukarysa od godności patriarchalnej w 1635 roku. Nowy patriarcha Kondariusz aresztował sędziwego Lukarysa. Z listu ambasadora austriackiego Schmidta wiadomo, że niegodziwi duchowni zamierzali oślepić bądź otruć Lukarysa. Tego czynu oprawcy mieli dokonać w ambasadzie austriackiej w Konstantynopolu. Ostatecznie u spiskowców zwyciężyła koncepcja opracowana przez Propagandę Rozkrzewienia Wiary, która zakładała porwanie zesłanego na wyspę Rodos Lukarysa przez piratów, którzy opłaceni za to, mieliby przewieźć patriarchę na Maltę. Zamachowcy przygotowali statek i obsadę, aby uprowadzić patriarchę, jednak ambasador Niderlandów poinformowany o tych planach, przekupił załogę statku, która przewiozła patriarchę na wyspę Chios, gdzie zarządcą wyspy był przyjaciel Lukarysa Bekir Pasza. Ten zaopiekował się Lukarysem aż do ponownego objęcia przez niego tronu patriarchalnego w 1637 roku (Kirilos Lukaris).

Odwołanie angielskiego ambasadora Roe do Anglii z Konstantynopola pozbawiło Lukarysa ważnego protektora. Przypuszcza się, że Lukarys podarował królowi Anglii Karolowi I *Kodeks Aleksandryjski*, na którym oparł swoje tłumaczenie Pisma Świętego na język angielski. W 1638 roku ambasador Schmidt, wypełniając polecenia Kongregacji Rozkrzewienia Wiary, doprowadził do ponownego pozbawienia Lukarysa tronu patriarchalnego. Oskarżył patriarchę, że przy pomocy Rosjan zamierza doprowadzić do powstania Greków przeciwko Imperium Otomańskiemu. Sułtan Murad uwierzył ambasadorowi i polecił wielkiemu wezyrowi uśmiercenie patriarchy. Turcy aresztowali 22 czerwca 1638 roku Lukarysa i przetrzymywali go w fortecy Rumeli Hisar. Turcy zamordowali patriarchę 27 czerwca 1638 roku. Ciało patriarchy pogrzebali w piasku. Ludzie patriarchy Kondariusza, wroga Lukarysa, odnaleźli ciało patriarchy i wyrzucili je do morza. Szczęśliwie odnaleźli je rybacy, którzy pochowali je z czcią w monasterze św. Andrzeja (Kirilos Lukaris).

Prawosławni okrzyknęli patriarchę Lukarysa po śmierci męczennikiem i świętym. Błogosławiony Eugeniusz z Etolii napisał tekst modlitw ku czci zmarłego patriarchy. Oficjalna kanonizacja Cyryla Lukarysa nastąpiła 6 października 2009 roku w patriarchacie aleksandryjskim (Kirilos Lukaris).

Moschopulos Emmanuel, Grek, który przybył z Rzymu po ukończeniu kolegium niemieckiego. Pomagał w pracach nad Biblią Ostrogską. Zwalczał wpływy zachodnie w Akademii Ostrogskiej. Jednak z uwagi na jego

liczne intrygi, Moschopulos został wyrzucony z Ostroga. Obrażony na księcia Ostrogskiego Grek ostatecznie wyjechał do Moskwy, po drodze prowadząc zajęcia w szkołach brackich (Krajcar, 1969, s. 200-203; Kempa, 2002, s. 70).

Nathanael Eustachy, Grek pochodzący z Krety. Mnich Eustachy był nauczycielem synów Konstantego Ostrogskiego: Aleksandra i Konstantego. Uczestniczył w przygotowaniu do wydania w 1580 r. *Biblii Ostrogskiej*. Sporadycznie prowadził zajęcia w szkołach brackich.

Rallu Dionizy, metropolita Kizikos, przybyły z Krety, pochodził z rodu spokrewnionego z Paleologiami. Znana jest jego wielka aktywność na forum religijnym na Bałkanach. Metropolita utrzymywał bliskie kontakty z księciem Konstantym Ostrogskim i papieżem. Na dworze w Ostrogu metropolita Kizikos przebywał od połowy lat siedemdziesiątych XVI wieku. Dionizy Rallu pełnił równocześnie funkcję archimandryty monasteru drohobuskiego. Metropolita Dionizy w owym czasie doradzał księciu w kwestiach związanych z unią kościelną. Z uwagi jednak na bliskie powiązania metropolity z Rzymem, Ostrogski w okresie rozmów o unii kościelnej pozbył się dostojnika cerkiewnego ze swego dworu w połowie lat osiemdziesiątych XVI w., posadzając Dionizego Rallu o szpiegostwo (Bieńkowska, 1975, s. 65-76; Micko, 1988, s. 107-108; Kempa, 2002, s. 69). Ostatecznie w 1591 roku metropolita udał się z poselstwem patriarchatu konstantynopolitańskiego do Moskwy celem dostarczenia listu, potwierdzającego utworzenie patriarchatu w stolicy państwa carów. W drodze do Moskwy krótko przebywał w Wilnie, prowadząc zajęcia w szkole brackiej.

Zoricz Siemion Gawriłowicz, urodził się w 1745 roku. Prawdziwe nazwisko Serba było Narandzicz. Do Rosji przywiózł go rosyjski oficer Maksim Zoricz, który dał mu swoje nazwisko i zapewnił wojskowe wykształcenie. Serb został oficerem na służbie carycy Katarzyny II, adiutantem Grigorija Potiomkina i faworytem imperatorowej w latach 1777-1778, kawalerem maltańskim (Andrusiewicz, 2012). W 1777 roku Zoricz otrzymał trzy prestiżowe odznaczenia. Król Szwecji Gustaw III, udekorował go królewskim Orderem Miecza z brylantami. Drugie odznaczenie pochodziło od Rycerskiego Zakonu Świętego Jana Jerozolimskiego na Malcie. Zoricz otrzymał najwyższe odznaczenie polskie: Order Orła Białego i rosyjskie Order Świętego Jerzego. W 1778 roku Potiomkin usunął Zoricza z dworu cesarzowej i zesłał go do Szklowa nad Dnieprem. Tam na podstawie szklowskiej szkoły brackiej utworzono w 1778 roku szlacheckie gimnazjum. Zoricz był jego organizatorem (Martinović, 2002; Asinoński, 2010, s. 144-150; Savosina, 2010, s. 109-110). Zmarł w 1799 roku jako generał lejtnant Imperium Rosyjskiego.

Z powyższej listy wykładowców zagranicznych wynika, że nauczycielami w szkołach brackich były osoby o wysokich kwalifikacjach, postaci zaangażowane w życie Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Wszyscy z nich byli znani na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego i za granicą. Ich wiedzę i aktywność na forum publicznym wykorzystywała szlachta ruska na sejmikach, magnateria w kształceniu swych dzieci a hierarchia pra-

wosławna w obronie praw swego Kościoła. Zróznicowany skład wykładowców pod względem narodowościowym i wyznaniowym w szkołach brackich przyczynił się podniesieniu prestiżu prawosławnych ośrodków edukacyjnych. Uczniowie mogli nie tylko uzyskać solidną wiedzę teologiczną, ale równocześnie dowiedzieć się o sytuacji Kościoła prawosławnego w innych państwach, a zwłaszcza na terenie Państwa Osmańskiego. Mankamentem kadry dydaktycznej była jej niestabilność. Wykładowcy pochodzenia greckiego, którzy odgrywali, ze względu na profil

szkół, tak wielką rolę przebywali w nich jedynie czasowo. Niejednokrotnie ich pobyt ograniczał się zaledwie do kilku miesięcy. Kadra ta była często zaangażowana w polemikę wyznaniową i aktywnie uczestniczyła w innych przedsięwzięciach oświatowych i politycznych. Pomimo starań starszyny bractwa część z wykładowców trafiła do szkół przypadkowo, często przejazdem. W konsekwencji skład wykładowców w brackich placówkach oświatowych był niestabilny. O wiele lepszy był jedynie w stauropigialnych szkołach brackich w Wilnie i we Lwowie.

Bibliografia

- Andrusiewicz, A. (2012). *Katarzyna Wielka. Prawda i Mity*. Warszawa.
- Asinoŭski, S. (2010). Roznyâ ipastasi Sâmena Zoryča. *Arhiv i spravavodstva*, (4), 144-150.
- Bieńkowska, D. (1975). *Michał Waleczny*. Katowice.
- Borkowski, A. (2014). *Patriarchy wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1583-1601)*. Białystok.
- Gunnar, H. (1968). *Ökumenisches Patriarchat und europäische Politik. 1620–1638*. Wiesbaden.
- Harlampovič, K. (1898). *K istorii zapadno-russkogo prosvešeniâ. Vilenskaâ bratskaâ škola v pervye polveka eâ sušestvovaniâ. Kazan'*.
- Kempa, T. (2006). *Akademia Ostrogska i drukarnia ostrogska*. Biały-Dunajec Ostróg.
- Kempa, T. (2002). Akademia Ostrogska. W: A. Mironowicz, U. Pawluczuk i P. Chomik (red.). *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, (s. 55-79). Białystok.
- Kempa, T. (1997). *Konstanty Wasyl Ostrogski*. Toruń.
- Kirilos Lukaris. *Ortodoksos sinaksaristis*. [online] <https://www.saint.gr/4188/saint.aspx>, [13.02.2021].
- Krajcar, J. (1969). Konstantin Basil Ostrožskij and Rome in 1582-1585. *Orientalia Christiana Periodica*, 35 (1), 193-214.
- Kuczara, K. (2012). *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621)*. Poznań.
- Legrant, E. (1888). *Bibliographie Hellenique ou description raisonnee des ouvrages publies en grec par des grecs aux XV et XVI siecles*, (2). Paris.
- Martinović, D. (2002). *Generalni iz Crne Gore u ruskoj vojsci*. Podgorica.
- Micko, Ĩ. Ĩ. (1988). *Ostrožska slavâno-greko-latiskaâ Akademiâ*. Ostrog.
- Mironowicz, A. (2007). *Serafion Polchowski, wladyka bialoruski*. Białystok.
- Mironowicz, M. (2019). *Szkoły bractw cerkiewnych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku*. Białystok.
- Moschos, D. (2010). *Sinoptiki istoria tis Christianikis Eklisias. Apo to schisma eos tus neoterus chronus (t. 2)*. Afina.
- Palauzov, S. N. (1857). *Kirill Lukaris. Sostoânie grečeskoj cerkvi v tridcatiletñũ vojnu*. Sankt-Peterburg.
- Palmer, W. (transl.). (2010). *History of the Condemnation of the Patriarch Nikon By a Plenary Council of the Orthodox Catholic Eastern Church Held at Moscow A.D. 1666–1667*. Cambridge.
- Pantschovski, L. (1971). *Patriarch Kyrill*. Berlin.
- Papadopoulos, Ch. (1898). *O Kirilos Lukaris os Patriarchis tis Aleksandrias*. Atina.
- Papkov, A. A. (1900). *Bratstva, Očerk istorii zapadno-russkih pravoslavnyh bratstv*. Sergiev Posad.
- Podskalsky, G. (1988). *Greichische Theologie in der Zeit der Turkenherrschaft (1453-1821): die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*. München.
- Satas, K. (1868). *Neoliniki Filolojia: Wiografija ton en tis gramasi dialampsandon Elinon, apo tis katali, iseos tis Wizandinis ftokratorias mechri tis Elinikis etnejersias (1453-1821)*. Atina.
- Savosina, I. I. (2010). O Šklovskom imenii grafa S. G. Zoriča. *Romanovskie čteniâ*, (6), 109–110. Mogilev.
- Zilitinkevič, I. P. (1883). Učreždenie Vilenskogo Svâto-Troickogo pravoslavnogo bratstva. *Litovskie eparhial'nye vedomosti*, (33), 300.

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIwersytetu w Białymstoku

ADRES REDAKCJI
ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl